

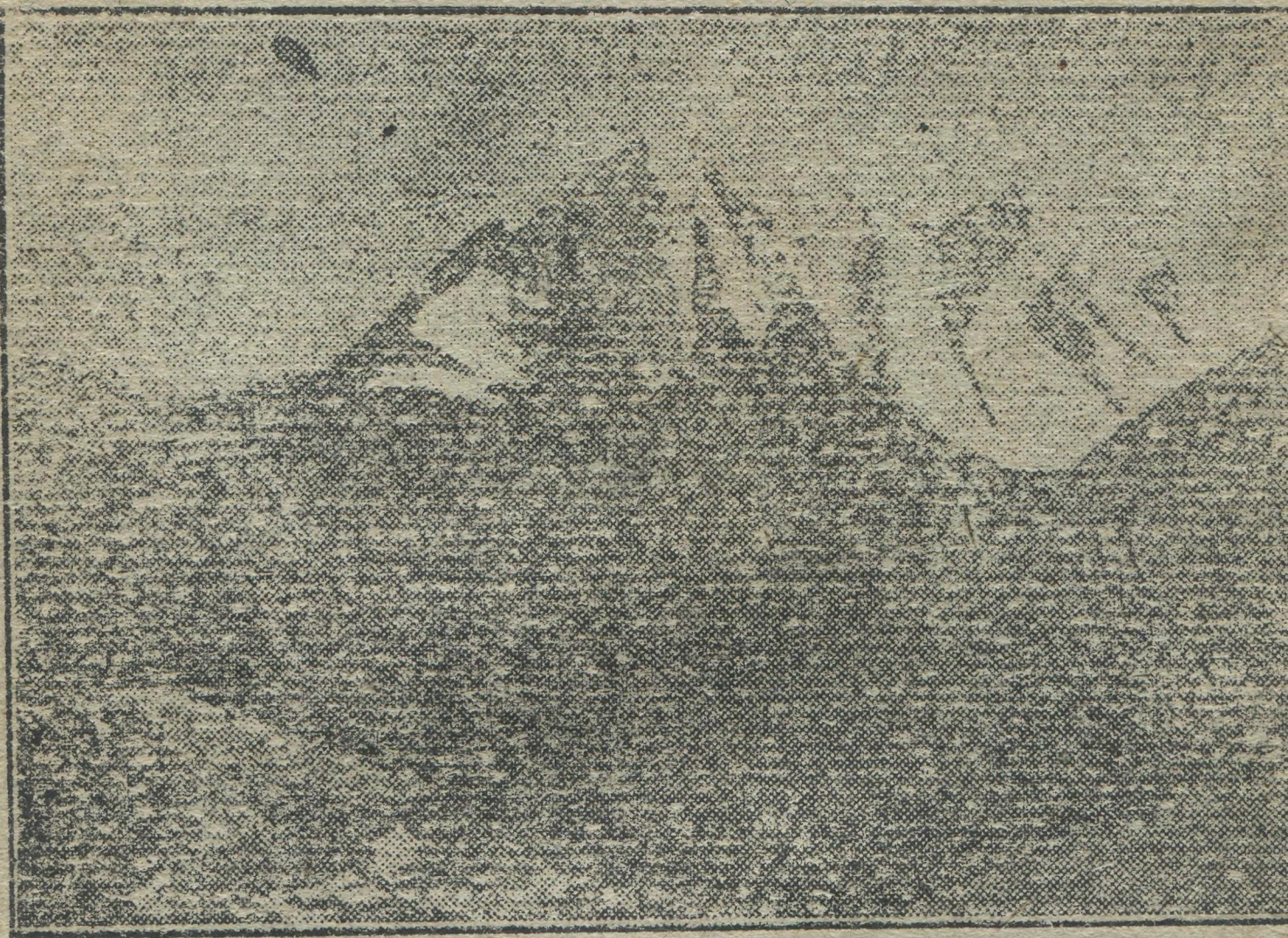
М-52

тунинг пролетарийлары бирикклэгэр!

А. Меркит.

ЭЭИ КАНДЫЙ БОЛЗО, АДЫ-ДА АНДЫЙ-ОК БОЛОР.

(Переработка рассказа В. Махова „ПО СЕЬНЕ И ШАРКА“).

Изданне Ойрат. Областного Союза Кооперативов

Улала, 1928 года.

А. Меркит.

м 52.

Handwritten purple ink scribbles and faint text, possibly a library stamp or signature.

Ээзи кандый болзо, ады-да андый-ок болор.

(Переработка рассказа В. Махова.
„ПО СЕНЬКЕ И ШАПКА“).

94535 ✓
00

Улаан-Удуйн Област
БИБЛИОТЕКА

Ээзи кандый болзо, ады-да андый-ок болор.

Бирзиндэ Эрмэш Тадин—дэп бир алтай кижии базарда базып жүрүп бир Аtpа-зак дэп Каадын өрө жаткан таныжына туштады...

— Эзэн! нэ табыш?—дэп Эрмэш сурады.

— „Табыш жок!“

— „Јэ база јакшы јадырыгарба? Мал јакшы туру-ба?“

— „Амыр, јакшы јадырыс“

— „Бу кайда барып јазын?“

— „А, бу мында мылтыктар бар дэп угала, кэлдим Эмди күс кэлзэ андап барар кэрэк, мэндэ мылтык дэп нэмэ јок. Бу јыл тийинг көп болор дэжэт. Айдарда эртэдэн садып алар кэрэк.

— „Јэ база, эртэдэн-ок бэлэндэп алза јакшы болбой кайсын“.

— „Слэр нэ жүргэнигэр?“ — дэп Атпак сурады.

— „Эмэш бөс-лэ база кажы—кэрэк оок-тээк нэмэ лавкадан алаин дэп кэлгэм.

— А слэрдин јэрдэ потребил-лавказы јок болуп, боо жүргэнигэр-бэ?

— „Јэ, потребилдэн алаттаны токтогой! Бистин потребил—база лавка ол. Бирдэ нэмэ јок, кэрэк-дэээ тус та јок. Потребилга барганча, мээ бу Улалуга кэлип аларга тартык. Мында мэнин көриш—таныжымда бар.

— Айдарда мында којойымдардан аларга туругар ба?

— А, којойымдан алза кайдар дэп? Ошкош эмэс пэ?

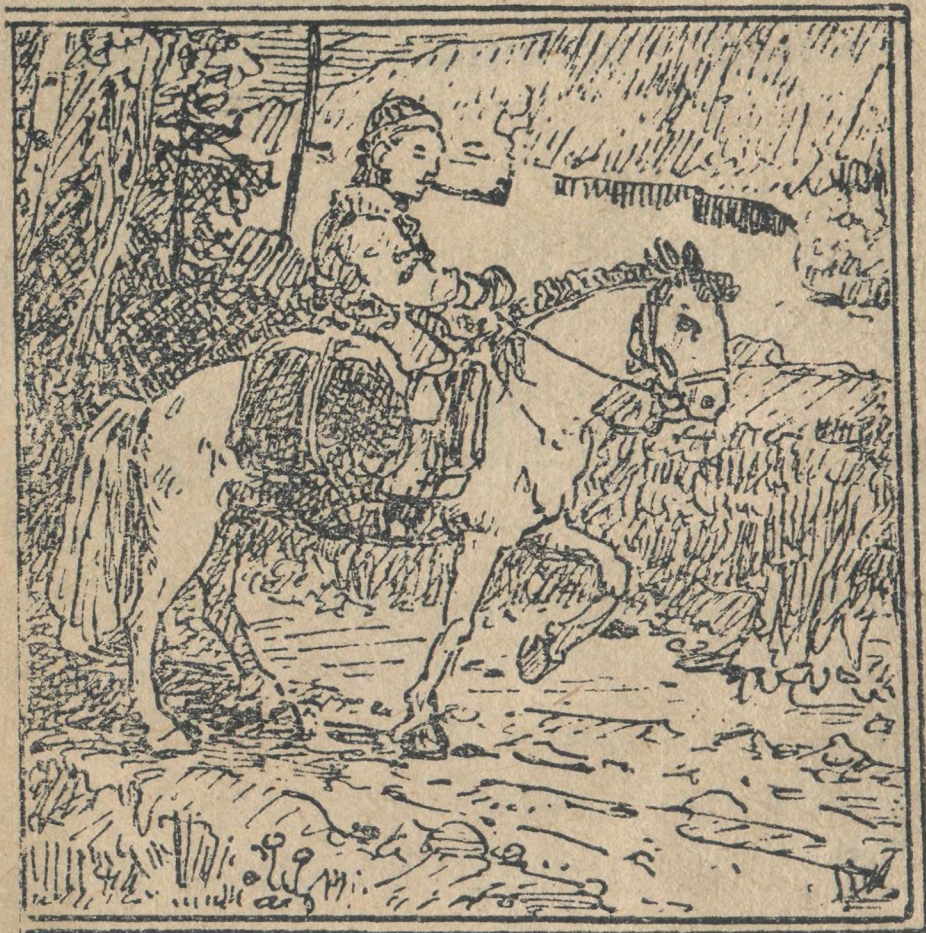
— Ой, өбөгөн! Којойым сэни мэкэлэп салбазын. Потребилдан аларга чик-јок артык, анда мэкэ јок. Нэмэнин баазы-да јэнил.

— Јэ токтогой. Мэн бодоор болзом ол потребил дэп нэмэ тэмэй дэп бодоп турум. Улусты-ла мэкэлэп эмэш акчачагын јууп аларга туткан нэмэ болор

— Јок өбөгөн, сэнин ол сагыжын јарабай јат Потребил лавказы јакшы нэмэ. Ол бискэ көп туза јэтирип, көп болуш эдип јат.

— Туза јэтирип турганы кайда? Бистин јэрдэ, ол экинчи јылы туруп јат. Јэ мэн-лэ онын тузалуун билбэй јадым. Эки-

үч салковойдонг акча салдыбис, лавказында бир-дэ нэмэ јок. Та нэни—нэни иштэп турадылар болбогой.

— Јок бистииндэ ончо нэмэ бар. Нэлэ кэрэк болзо барып алып јадыбис. Јаныс мылтык-ла ок-тары дэп нэмэ јок, андый нэмэ-лэ садышпай јадыбис дэжэт. Мэни бу Улалудын Охотник-Союзына ийдилэр.

— Мэнин сагыжымда ол бистин јэрдэгидий потребилдарды торт бөктөп салар кэрэк.

Алардын ордына којойымдар кэлип садышса артык болор эди, алар кандый кэрэк нэмэни көп экэлэр эди.

— Озодон бэри којойымдарга јидиргэнин ас болуп—эмди-дэ аларга јалчы болуп иштээргэ турун-ба?

Анаип куучындажып алала экү эки-башка бойларынын кэрэгинэ баскылай бэрдилэр.

”

Атпазак барып бойуна бир јакшы мылтык садып алды.

„Јэ эмди тийин-ла болзо акчалу боло-рым; балдарга чамча штан-да алып бэрэрим, эмэш аш-та ичэргэ алып алар кэрэк,—бойум бу јыл аш салбагам. Көчө-талкан эдэр арба-да јок“—анаип сананып Атпазак айлына јанып кэлди.

Јанып кэлгән күн Атпазак ингирдэ, айлында јангы мылтыгын јунуп сүрткүштэп оттурарда, эжиктэ оны кижиге кычырды. Бу кэм болоттон дэп эмегэнин барып көрөргө ийэ бэрди.

Кэлгән кижиге айылдажынын уулчагы болуп-тыр. Уч конокто потребилдинг јууны бар дэп јарлап јүргән эмтир.

Атпазак потребилдынг ижин кичээп јүрэттэн кижиге болгон. Јуун болоттон күн эртэдэн јуунга јүрүп ийди. Јуун болоттон јэрдэ, сельский-да улус јуулып кэлгән эмтир, андада, база дэрэмнэнин-лэ өзөктординг улузы анан—мынан јуулып турды.

Улус тэкши јуунап кэлгән соондо јуун башталып Правленианын председатели ко-

оперативтын иштэгэн ижин улуска куучындады.

„Нөкөрлөр, бистин потребил эмди тургуза јакшы иштәп туру. Члән болуп акча салганы јург-улустын көп јаргызы болды. Көдирэ член болгон улус 350 кижии 5 салковойдонг акча салганы 294 кижии, артканы дэзэ эмәш јоктуу көдирэзин саларга чак јәтпәй, андада 2 салковойдонг салдылар. Үй улустын члән болуп киргәни 30 кижии болуп јат

Ананг ары потребилдын садуун, Союзтанг канча товар экәлгәнин, экәлгән нәмәнин баазына канча акча кожуп турганын, кандый чыгым болгонын—ончозын јарт кучындап бәрди. База мунаг ары канайта иштәйтән планын куучындап бәрди. Ол планда одус муннын кузугун јуйтаны бар әмтир.

Председатель куучындап божогон сондо потребилдын чләндәри бирдән—бирдән куучын айтылар.

Бир Иванов дәп крестьян кижии куучын салды: Карындаштар, бис јангыла потребилдын правлениязынын каниип иштәгән куучынын уктыбис. Ол куучынай көрөр болзо иш јакшы болуп-тыр, јаан тутак јок әмтир.

Јә андый-да болзо ижиндә оок-тәэк тутактар бар әмтир. Оны Правленияга јөргүзүп бәрәр кәрәк. Ол нә тутак дэзә?

Эн баштап тус кэрэгиндэ. Тустын ончо улуска кэрэктүүн слэр ончогордо билэригер оны албайча болбос. Бистин потребил онын садып алган баазына көп кожылты (наценка) салып турган эмтир. Ол кожылты 10-12 проценткэ јэдип турган јат. Кулурдын баазы арай баалу ок болуп јат.

Эмди чикир дэп нэмэ бар, ананда өскө база андый-ок нэмэлэр бар. Оо кожып турганы 14-15-лэ процент.

Андый нэмэни кэм алат дэзэ? Эмэш аргалу, бай улус алып јат. Бистин улус оо көрбөй-дэ јат, анан да өскө кэрэктү нэмээ акча јэтпэй јат. Айдарда мэн бодоор болзом ол чикир-лэ база андый нэмэнин баазына эмэш көптөн кожып тургадый, тус-ла кулур-ла анан-да өскө кэрэктү нэмэнин баазын тын көдирбэс кэрэк. Айдарда бистий јокту улуска эмэш јэнгил болор.“

Онын кииндэ бир алтай кижии Ивановтын айтканын јарадып база да кандый тутак нэмэни куучындады. Потребилда алтай улуска тын кэрэктү нэмэ-чай-ла база кандый бөс јэдишпэзин айты. „Садыжып турган кижээ, алдыртсын дэп айдар болзон ол кижинин айтканын кэрэккэ-дэ бодобос. Лавкаа нэмэ аларга кэлэр болзон, узак сакып турар кэрэк. Садучи кижии өскө улус-ла туура нэмэ кэрэгиндэ кучындажып турат“.

База бир члэн кижиге улустагы алым кэрэгин кучындады.

„Ол алымдарды жууп алар кэрэк“ — тэди. „Алымдар ас-та болзо, оны жууп алза, ол акчаа база кандый кэрэк нэмэни эмэш элбэк аладый болор. Эмди дэзэ ол акча алымду улуста бир тузазы жок жадып жат“.

Анан-да өскө көп улус потребилдын ижининг база кандый тутак нэмэлэрин куучындап турдылар.

Члэндэр куучындап божогон соондо Союзтан кэлгэн лавкалар чотоп жүргэн инструктор кучыг айты:

„Нөкөрлөр—дэди, мэн айдар болзом бу мундый жуунда оттуруп угарга-да жакшы. Слэрдинг кооперативтынг Правлениязы жакшы иштэп турган эмтир, же андый-да болзо оок-тээк жэтпэс тутактары бар болгодый. Же бу кооперативтынг ижи жоннынг жаан кэрэк болуп жат, бу ишти тутагы жок иштэргэ күч болор.“

Слэр дэзэ ол тутактарды правленияга айдып жаыгар. Мында бир нөкөрдинг сөзилэ лавкада кэзик нэмэнинг баазы жаан болуп турган эмтир, база бир кижининг айтканыла лавкада улустынг тыг кэрэктэп турган нэмэ ас болуп турган эмтир.

Андый жэтпестутак болгоны чын, нөкөрлөр. Бис аны жажырбассыбис, правления-да болзо андый тутак жок болгон дэп

айтпас. Јэ андый-да болзо слэрдин потребил јакшы иштэп јат. Нэнин учун дэээ? Слэр ончогор онын ижинэ болужуп јазыгар. Кандый кэрэк јэрдэ бойугардын іөби-ээрди айдып, канайта иштэйтэнин айдып јазыгар. Кооперативтын кэрэгин слэр бойугардын кэрэк дэп бодоп јазыгар, онын ижин мынаип јуулуп јонло јөптөжип туразыгар. Слэр ончогор онын канайта јакшы иштэгэнин, кандый јаман эткэнин билип јазыгар. Јаман кэрэк јок ижин токтодып. Правления-га айдып јазыгар.

Баја бир нөкөрдий алым кэрэгиндэ айтканы чын. Ол алымды јууп лавканын саду акказына кожып ийзэ, ол акчала көп иш бүдүргэдий.

Слэрдин потребил тын туруп јат. Кандый тутак бар-да болзо, анда јаан кор-

кушту нэдэ јок. Јон-ло андый тутактар-ды јок эдэргэ күч эмэс. Слэр Правления айрып бэрдигэр, эмди ол мунаг ары ол тутак кэрэктэрди токтодор.

Мынаһ-да ары Правления каниип иштэйтэнинэ болужуп јүрүгэр, ол тушта слэрдин потребил ижин јарандырып слэргэ тузазын көп јэтирэр. Слэр бойугар кандый јөптү јакшы јон, слэрдий кооператив-та андый-ок јакшы“.

Инструктор куучыһдап токтогон соондо, јуун Правлениянын кучыны айынча мындый јөп бүдүрди:

„Правлениянын ижи јакшы болуп-тыр, јэ мындый – мындый тутак бар эмтир“ — дэп.

Эрмэштин јаткан јэриндэ андый эмэс болгон. Анда база кооператив лавка бар болуп-тыр. Јэ бу потребилдын иштэп турганы нэдэн-дэ коомой эмтир. Лавказында качанда улуска кэрэктү товар јок. Бир эмэш јөөжөзин улуска төлүгэ ончозын үлэп салган, бойлоры садыжар акча-да товар-да јок.

Союзтан кэлгэн инструктор лавканы чотоп ийэр болзо, саадучы кижининг (приказчик) 75 салковойдын товары јок болуп калган; правлениянын председателида 89 салковой акча јэтпэй калган; чот салып турган качызы бир айдын јалын 35 салковой акчаны озо алып салган эмтир Улустагы

алымды жуурга Правление кичээбэй јаткан эмтир.

Бир бош байрам күндэ кооперативтын члэндэрининг јуун эдэр тэштилэр.

Потребилдын каруулчыгы Јудубала дэрэмнэ-лэ јүрүп члэндэрди айдып јүрди: „сельский-га потребилдын јүүнына бар“ — дэп. Јэ онын сөзин угуп килэп турган улус ас болды. Байрам күн болуп ончозынын бойунын кэрэк табылып турды, аракыдап турган болды.

Өзök заин база сельсовет кычыру бичиктэр ийгэн, јэ бир-дэ ижи оо барар күүни јок болды. Ончозы-ла сананып турдылар: „Јэ анда мэн-дэ јок кэрэк бүдэр. Нэмэнинг јуунын тапкылап алдылар анда, бистинг эмди күнүн јаин јыргал јуунга барганча Сапыштын тойына барза артык болор“ — дэжип турдылар.

Ол күн Сапыш дэп бир бай кижининг той бар болгон, онын учун өзөктөрдөнг үчтөрт кижидэн артык кижии кэлбэди.

Јүс ажыра члэн улустаң јуунга кэлгэни одуска-ла јуук кижии болды.

Јуунды баштабай түшкэ јэтрэ сактадылар. Јуулган улус сакып болбогондо айдыштылар:

— „Јэ бу эмдигэ јэтрэ нэ баштабай турулар мунаң артык кэлэри јок болбой“.

— „База кэлэрдэнг артканы-да таркагылай бэрэр“.

— Јэ улдар, јаналдар, канчазын боо сакып отуралы.“ —дэп.

Айдарда, улус анайта бэрэрдэ, јуунды баштаар тэштилэр. Јуунын јөптөжөтөни јаан-јаан кэрэктэр болгон. Канайта товар алаттан, оны аларга акчаны кайдан алатаны (смета) болды, анан өскө јангы Правления тудар кэрэк тэшти. Алдындагы турган Правления көп кэрэк таап салган эмтир.

Правлениянын председатели сметаны улуска кычырып айдып бэрди, јэ онын айткан сөзинэн бир-дэ кижинэмэ аайлап болбоды. Айдарда инструктор бойы улуска оны јарт айдып бэрди, канайта акча јууп, товар экэлэттэнин. јуулган јон онын сөзин угарын угуп алып јэ јакшызын-јаманын бир дэ кижинэмэ айдып бэрбэди.

Инструктор улустагы алымды саадатпай јуур кэрэк тийрдэ, ончозы-ла чуулданып кыйгырыжып чыктылар: „улуска төлүгэ нэмэ бэрбэй, алымды сакыбай турабарза ол нэ потребил болор!“

„Озо бис којойымдардан төлүгэ алып-ла туратан эдис, бир јылдан алымыбисти сакыйтан-ла эди!“

Айдарда инструктор улуска товарды төлүгэ улэп, лавка бойы акча-да јок, товар-дајок отура-галтанын айдып бэрэргэ

санаган, јә онын сөзин угар кижичыкпады. Кыйгыны токтозып айдарда бир-зидэ укпады. Ончозы-ла кыйгырыжып бейы-бойынын-да сөзин укпас болды. Анаип күүнгә тий энчә кыйгырыжып-кәрижип алала, кәрәктәрин бүдүрәринә киләбэй, бирдән-бирдән ончозы таркагылай бәрдиләр.

Соондо Союзта байагы лавка чотоп жүргән инструкторлар доклад — кучын айтылар. Ол баштапкы потребилга барып жүргән инструктор ол кооперативты мактап турды. Јакшы потребил болуп-тыр, ижиде јакшы эмтир дәп; ончозынан-ла артык потребилдын члэндәрин мактады, јөптү јакшы јок болуптыр-дәп. Правления-га ижин јарандыарга болужуп туратандар эмтир.

База бир инструктор экинчи потребилдын ижин кучындады. Онын сөзинән көрө ол потребил божоп брааткан эмтир. Лавказында товар јок, правленияда башкарып турган кижиләри кандый-да бүдүмчизи јок улус бол тыр. Потребилдын члэндәри срай лавканын ижин кичәәбәс эмтир, та потребил бар, та јок аларга орды јаңыс, јуун болзо ончозын јууп-та болбос. Кооперативтын ижин срай көрбөс, кичәәбәс бол-тыр.

Бу нә кучын болды, муны нәгә кучындадыбис?

Бу кучыннын учуры мундый: Аспазакта болзо, онын јоны-да потребилдын кэрэгин тын кичээп тураттандар болуп-тыр, нэлэ кэрэк болзо, потребилдан алатан улус эмтир. Ончозы јонло правления-га болжуп туратан эмтир. Анын учун алардын потребил-да јакшы иштэп, члэндэринэ көп тузазын јэтирип турат.

Эрмэш дэээ андый эмэс, онын бодо-лы-ла потребил срай кэрэк јок нэмэ бол-годый. Анын јаткан јоны-да андый ок. Бир-зи-дэ кэлип потребилдын канайта иштэп турганын шинжилэп көрбөс эмтир, бир-зинэдэ кэрэк јок нэмэ болуп-тыр.

Айдарда алардын потребил-да андый-ок коомой. Правления-да башкарып турган улус бойларынын-ла сагыш-ла кылынып туратан эмтир. Ол потребилдан бирзин-дэ туза јок. Андый лавканы торт бөктөп, токтозып салгадый

Айдарда „ээзи кандыйболзо, адыда андый-ок болор“.

Члэндэри потребилдын ижин кичээп, оо болжуп турар болзо, онын ижи-дэ јаранып турар Члэндэри онын ижинин јакшы—јаманын көрбөс болзо, андый по-ребилдын бир-де тузазы јок кэрэк јок нэмэ болор. Члэндэри кандый болзо, по-ребил андый-ок болор эмтир.

Бистин алтай улуска кооператив кэрэк-па, јок-па? Мэн бодоор болзом јакшы

иштэп турган потребилду улус ончозыда онын кэрэктүүн билэр.

Бир нэмээ жарабас, коомой кооператив-тын кэрэк јогын база-да ончо албаты билэр.

Канайта иштээ, нэни этсэ кооператив ижин јарандырар? Онызы члэндэрдин бойунда. Кооперациянын ижи јакшы—јаман болотоны албатынын колунда. Члэндэр ончозы потребилдын ижин кичээп јөп бэрип, оо болужуп, члэн болбогон улус оо акча салып кирип, оны тындып турар болзо, бир-дэ коомой потребил јок болор. Ончозы-ла ижин јарандырып, тузазын јэтирип, улустын нэлэ кэрэктэгэнин бэрип турар.

Кооперациянын кэрэги албатынын колында болгонын алтай улус билэр кэрэк. Алар кооперация кэрэин, турартын болуш сагыбай, бойлоры-ла кичээп иштээр болзо, бистинг Ойрот јэриндэ коомой кооператив јок болор. Ончозы тузазын көргизэ јэтирэр. Анаип бойлоры кичээбэс болзо, буруу алардын бойлорында болор. „Ээзи кандый болзо, ады-да андый-ок болор!..“

5294

Издательско-Типографское
Объединение „Ойратский Край“